

התשובה בעולמו של בן-זמננו

מרן הרב רבי אברהם יצחק הכהן קוק — זכר צדיק לברכה, רבה של ארץ-ישראל וחווה חזון הגאולה והתשובה בדורנו, כותב בפתיחת ספרו הגדול והקדוש, ספר קטן הכמות ורב האיכות: אורות התשובה, כדברים הבאים:

”זה כמה אני נלחם מלחמה-פנימית ורוח חזקה דוחפת אותי, לדבר על דבר התשובה, וכל רעיונותי רק בה הם מרוכזים. התשובה היא תופסת את החלק היותר גדול בתורה ובחיים, עליה בנויות כל התקוות האישיות והציבוריות.

הראוי אנוכי לדבר על דבר התשובה? כתבו על דבר התשובה, גדולי הדורות שעברו. הנביאים והחכמים היותר טהורים. החסידים היותר-גדולים. ואיך אוכל אנוכי להתיצב בקהלם?”

אכן — במשאו של מרן הרב, שרשי התשובה — הרעיון והמושג, החוייה והתהליך, בחיי היחיד ובחיי העם, ואפיל בחיים של כלל האנושות — ישראל והעמים — מושרשים ומשתרגים עמוק בקרקע מורשת-ישראל — בתורה שבכתב ושבע”פ, בדברי הנביאים, התנאים והאמוראים, בנגלה ובנסתר, בהלכה ובאגדה, בשירה ובפיוט, במחשבה ובמוסר, בקבלה ובחסידות.

התשובה אינה מושג רעיוני-שכלי בלבד, היא מכלול חויות. היא שרשרת תגובות נפשיות — הגוררת אחריה פעולות ומעשים, המשנים חיי אדם וחיי ציבור.

המקרא מלא וגדוש בעניני תשובה של הכלל — ישראל והעמים, והפרט — האדם. כל הנביאים נשאו דברים על התשובה. ספרות חז”ל עשירה נכתבה על הנושא, ופרקי אגדה, הלכה, הגות, מוסר וחסידות מרובים — הוקדשו לו. חוג חוג ושיטתו, חוג חוג ושיירו, אשר הוא שר לתשובה. דור-דור — והאקטואליות שהוא מקנה, לחוייתה הנפלאה ולתופעתה המתחדשת.

”ואם יבוא אדם לחדש דברים עליונים, בעסקי התשובה בזמן הזה ואל דברת קץ המגולה, בנין ארץ-ישראל — הבית הבנוי והעץ הנטוע, כדברי ר’ חלבו, ואור הישועה הזרוחה לא יביט — לא יוכל לכוון שום דבר, לאמתתה של חובת אמת. כי כל זמן מאיר בתכונתו — ועצת ד’ אשר יעץ, להחיל אור גאולה מעולפת, מטמוני מסתרים — כמו שאנו רואים בעינינו — ומוקפת בהמון נגעים של עניי הדעת,

סובלי חלאים ורחניים — ודאי לא יועילו כל חשבונות, העולים בלב אדם שמחשבותיו הבל, נגד עצת ד', אשר דבר טוב על ישראל" (אגרת ראייה, אגרת שע"ח).

לכבשונה של התשובה בדורנו, בעולמו של האדם המודרני, ובחברת זמננו, בישראל, במציאות ישראל המיוחדת, ובעולם — מוקדשים הדברים-הבאים:

אפשרות התשובה ולמעלה מזה הכרחיות התשובה, לא רק כדרך כפרה לעונות וסליחה על חטאים של עבר והוה — אלא גם, ובעיקר, כנתיב של התחדשות פנימית, וכדרך של ריענון כוחות הנפש והגוף של האדם מישראל — היא אחד מערכי היסוד, שנתחדשו בבית מדרשה של היהדות. החידוש הגדול הנובע מן המודעות המתמדת לכך, שלעולם השערים אינם נעולים, שהדרך פתוחה לכל, "מי שבא ליטהר", ומתפלל: "השיבנו ה' אליך ונשובה — חדש ימינו כקדם". בת קול מנסרת בחללו של עולם ואומרת: "שובו אלי ואשובה אליכם". כל הזוכה לשמוע קולה, כל המאזין לה, זוכה לחוית בראשית של התשובה — אור מאיר בנשמתו.

הדכאון והעצב — אינם בני לוייה של תשובת-האמת. השמחה והשלחה — נסוכות על פניו, ושורות בנשמתו, של הנתון בעולמה של תשובה. שמחת-החיים היא שוכנת בלבו, של השב תשובה-שלמה באמת. הוא ואולי רק הוא, יוכל, רשאי לזמר אם בחשאי ואם בקול רם את הפסוקים הנצחיים של ספר תהילים: "ברכי נפשי את ד' — ואל תשכחי כל גמוליו, הסולח לכל עוונתי, הרופא לכל תחלאתי, הגואל משחת חייכי, המעטרכי חסד ורחמים, המשביע בטוב עדיך — תתחדש כנשר נעורייכי" (תהילים, ק"ג, ב"ה).

אצל האדם השב, הכל אומר שירה. זוהי שירת-קדומים, שירתו של אדם הראשון, שעל פי מסורת חז"ל, שר בכחה של תשובה את המזמור הידוע: "מזמור שיר ליום השבת — טוב להודות לד' ולזמר לשמך עליון. כי שמחתני ד' בפעליך במעשי ידיך-ארגון".

חז"ל שקשרו את שירתו של אדם הראשון, לכבוד יום השבת — ברעיון ובמצות התשובה, מלמדים אותנו רעיון עמוק ונשגב, שיש בו כדי ללמדנו הכל על ענין התשובה ועל קדושת השבת. כך שנינו במדרש: "ויצא קין מלפני ה', מהיכן יצא? — רבי חמא בשם רבי חנינא בר רבי יצחק אמר: יצא שמח — כמו שנאמר: הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. פגע בו אדם-הראשון (בלשונונו: פגש בו אדם הראשון), א"ל: מה נעשה בדינך?, א"ל: עשיתי תשובה ונתפשרתי. התחיל אדם-הראשון מטפח על פניו אמר: כך הוא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע (אולי ידעתי — לא הייתי גולה מגן-עדן). מיד עמד אדם הראשון ואמר: מזמור שיר ליום השבת. א"ר לוי: המזמור הזה, אדם-הראשון אמרו ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו: מזמור שיר ליום השבת, טוב להודות לה' וגו'". (בראשית רבה פרשה כ"ב ובשינויי לשון וענין מסויימים — ויקרא-רבה פרשה י' ומדרש תהלים שם ופרקי ר' אליעזר, פרק מ"ט).

השבת והתשובה — שני נכסי יסוד של מורשת-ישראל, הקשורים ואחוזים זה בזה, באופן פנימי ועמוק — מהותן אחת.

השבת והתשובה: תחילתן — פסק-זמן, הפסקת השגרה, הגוררת אחריה בלבול ותסכול, ולעיתים גם שיעבוד הגוף והנפש וסופן כניסה לעולם של רוח, של מחשבה, עולם של חשבון-נפש. שתיהן ענינן

קידוש הזמן ויחודו לענינים שברוח: ענינים של תורה, ענינים של התעלות, שעות של התיחדות, של הסתכלות-פנימית, של שאר-רוח.

מנוחת-השבת, ניתנה לישראל, לא רק כהזדמנות של רגיעה מעמל ומעצבון-ידיים, אלא גם ואולי בעיקר כיום מנוחה וקדושה, כיום של התעלות ושל עונג רוחני, שאיננו סותר, אלא בנוי על העונג הגופני, עונג השבת והחג. התשובה — היא הטהרות פנימית על מי מנוחות, שהוא עיקרו של מזמור ששרים אותו בסעודה שלישית של שבת, בהשתפכות פנימית — "מזמור לדוד ד' רעי לא אחסר. בנאות-דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני. נפשי ישובב (מלשון: תשובה), ינחני במעגלי צדק, למען שמו". (תהלים, כג, א-ג).

השבת — היא יום של התחדשות פנימית, יום שכולו קודש למנוחת הנפש והגוף. התשובה — כולה התחדשות. השב בתשובה — מתפלל: "לב טהור ברא לי א-לקים ורוח נכון חדש בקרבי". השבת — הוא התגלות מטפיזית בעולם של טבע ושל זמן. לכאורה, יום ככל הימים, אין כל שוני אוביקטיבי בין הימים שלפניו ושלאחריו, כמאמר א-לקי מקדשים ישראל ושומרים את השבת שקידשה הבורא — והוא שורה עליו שכינה ונהפך והיה ליום אחר, יום-קדוש, יום נפלא, יום שכולו שבת. זה סודה של קדושת הזמן — שהוא מושג יחסי, הנובע מעולמו של האדם. זוהי סגולתם של ישראל, שעליה נאמר: "ביני ובין בני-ישראל אות היא לעולם".

התשובה — היא התגלות מטפיזית, בעולם האדם. לכאורה: לפנינו אותו אדם, באופן פיזי לא חל בו שום שינוי — לפנינו: אותו הגוף. אבל: הנשמה האחרת, הנשמה היתירה שניתנת בו, משעשה תשובה — הופכת אותו לאדם אחר. לכאורה: שום דבר לא השתנה, חובותיו — חובות וזכויותיו זכויות. אך באמת: הכל השתנה. אין זה אותו אדם ואין אלו אותם חובות וזכויות. נמחק המאזן. המהפך הרוחני — בורא אדם חדש.

כך לימדונו רבותינו: "אמר ריש לקיש: גדולה תשובה — שזדונות נעשו לו כשגגות — בתשובה מיראה", אך למעלה מזה: "אמר ריש לקיש: גדולה תשובה — שזדונות נעשו לו כזכויות — בתשובה מאהבה". "אמר רבי שמואל בר נחמני, אמר ר' יונתן: גדולה תשובה שמארכת שנותיו של אדם" (יומא, פו, ב).

מי שעניו סגורות, אזניו אטומות, ולבו טפש משמן — לא יוכל להבין את סוד התשובה ואת אפשרותה. כך ניבא הנביא ישעיהו, בנבואת הזעם שלו: "השמן לב העם הזה, ואזניו הכבד ועיניו השע — פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין — ושב ורפא לו". מי שנתון כל כולו בעולם של חומר, מי שכבול בסד של תענוגות הגוף ומגיע לשחיתות-מוסרית — לא יוכל להתענג בשבת-עונג רוחני. "בעל מדרגה" — הוא האדם, שיכול לקרוא על עצמו: "וקראת לשבת עונג, לקדוש ד' מכובד וכו', אז תתענג על ד'".

*

טעות היא לחשוב, שהתשובה פרושה בריחה מן החיים, והסתגרות תוך ד' אמות או הסתרתות מאחורי חומות ודלתות מוגפות בסוגר ובריח. אמת — תחילתה היא, הפרישה מחיים של חטא, אי-אפשר לזכות לתשובה, בלי ההשתחררות משקיעה בטומאה ובפשע, בהילולות. שכרון של סמים, שלצערנו הם,

התשובה בעולמו של בן-זמננו

בני הלויה של אורח-החיים "המודרני" כביכול, של אנשי אמנות ובוהימה ושל נוער ומבוגרים התועים בדרכי החיים — מבקשים סיפוק ואינם מוצאים אותו. הקיצוניות של בעלי-תשובה, היא לפעמים סס-מרפא הכרחי — בשלב ראשון של ריפוי, כחולה הנזקק לתרופות תכופות ולהתערבות חירורגית. אין קיצוניות זו, סימן של בריאות ושל החלמה. אדרבה, אמצעי מגן הוא, שמאחוריו מתבצע תהליך של העמקת-שורשים, של הגיון הלב והמוח, של לימוד והשתלמות ועליה במעלות הקודש.

תשובת-אמת היא: תשובה אל החיים. הגדיר זאת באופן נפלא הרב קוק זצ"ל: "דוקא מתוך התשובה האמתית והטהורה, צריכים לשוב אל העולם ואל החיים, ובוה משיבים את הקדושה על מכונה וממליכים את השכינה בעולם" (אורות התשובה, פרק י"ד, פסקא ל').

"הכל מסייע להרמת הרוח, לתשובה עליונה: כל התורה, כל המדע, כל הכת, כל ידיעת העולם והחיים, כל התערבות בין הבריות, כל תכונת היושר והצדק". (אורות התשובה שם, פסקא כ"ט).

*

"בעולמה של היהדות — יש תשובה של יחיד ויש תשובה של ציבור. יש תשובה לאומית ויש תשובה בינלאומית, המקיפה את האנושות כולה ואת כל העמים. תחיית האומה, היא היסוד של בנין התשובה הגדולה — תשובת ישראל העליונה — ותשובת העולם שתבוא אחריה". (אורות התשובה, פרק י"ז). "תהליך החזרה אל המקום — קיבוץ גלויות ושיבת עם-ישראל לארצו — אינו תהליך לאומי, הבא להדגיש את הבריחה מן העולם, בדרך של יחוד והתייחדות, שאיננה מתחשבת כלל ברגשת גוים ובהגיונות ריק של עמים, כשם שתשובת היחיד, אינה מחיבת בשום פנים ואופן בריחה מן החיים, כך תשובת הכלל — אינה בריחת עם ישראל, מיעודו וממהותו הבינלאומית. הסתכלות שטחית, רואה בדברים אלו — סתירה פנימית וניגוד מהותי. התעמקות בתוכן התשובה — תשובת אמת — מגלה פנים חדשות. תשובת אמת — אינה בשום פנים, שנאת החיים ומנעמיהם, אלא אהבת החיים והתענגות בחדותם, מתוך שמחה של מצוה. תשובת אמת — אינה בשום פנים ואופן — שנאת בני-אדם, שנכראו בצלם אֱלֹקִים, אלא אהבת-האדם וירידה לשורש נשמת-העולם — גילוי המאור, שבכל נפש וככל נשמה. על-כן: רק באמת הגדולה של התשובה אל עצמו — ישוב האדם והעם, העולם וכל העולמים — ההויה כולה — אל קונה לאור באור החיים". (אורות התשובה, פרק ט"ו).

זהו מבחנה של התשובה, שהיא תשובה כונה ולא הורסת, אוהבת ואינה מפיצה שנאה, שהיא שואפת לבנות ולהבנות ולהשלים את בנין-האומה — כמו שכותב רבינו באורות התשובה: "האומה שלנו תבנה ותכונן, תשוב לאיתנה... התוכן האצילי המקודש, האֱלֹקִי שלה — יתפלל, יתגבר ישתכלל ויתאמץ. כל בוני האומה יבואו לעומק האמת של הנקודה הזאת... והתשובה — תשובת-אמת תהיה, והתשובה מכון-גבורה תהיה... לכל ההליכות כולן הדרושות, לבנין האומה ושכלולה... ועם נברא יקום, עם גדול עצום ורב, אור־אלקים עליו וגדולת לאום לו — כלביא יקום וכארי יתנשא".